

Czy pamiętamy to, co chcemy pamiętać? Tendencyjność pamięciowa o charakterze motywacyjnym

Alicja Leszczyńska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński

Procesy poznawcze, w tym również procesy pamięciowe, w dużym stopniu podporządkowane są działaniu różnych motywów. Osoby często przypominają sobie informacje ich dotyczące w taki sposób, aby były one dla nich korzystniejsze i bardziej zgodne z ich pragnieniami i potrzebami. Cele artykułu to omówienie, analiza i uporządkowanie badań dotyczących tendencyjności pamięciowej o charakterze motywacyjnym. Wyróżniono rodzaje motywów, które prowadzą do wystąpienia tendencyjności, bardziej szczegółowo omawiając motyw utrzymywania pozytywnego obrazu siebie (*self-enhancement*). Szczególną uwagę poświęcono analizie form, jakie przyjmuje tendencyjność pamięciowa, oraz treściom, których ona dotyczy. Przedstawiono również czynniki, które modyfikują nasilenie motywacyjnych zniekształceń pamięciowych.

Słowa kluczowe: pamięć, motywacja, tendencyjność pamięciowa, zniekształcenia motywacyjne, klasyfikacja motywów

Pamięć polega nie tylko na prostym zapisywaniu i odczytywaniu zarejestrowanych informacji, jest też procesem aktywnego konstruowania i rekonstruowania przeszłych wydarzeń na podstawie dostępnej wiedzy, posiadanych schematów i oczekiwań (Alba i Hasher, 1983; Bartlett, 1932; Koriat, Goldsmith i Pansky, 2000). Taki charakter pamięci pozwala jednostce na efektywne i ekonomiczne funkcjonowanie, ale jednocześnie naraża ją na różnego rodzaju zniekształcenia czy błędy. Większość zniekształceń analizowanych przez badaczy ma genezę poznawczą – można je spostrzegać jako efekt uboczny strategii wykorzystywanych przez system poznawczy podczas przetwarzania informacji. Strategie te – takie jak kodowanie przede wszystkim zgodnych ze schematem informacji albo uzupełnianie luk w przypominanych danych na podstawie posiadanej wiedzy – pozwalają na ograniczenie, uzupełnienie i zorganizowanie zapamiętywanych i przypominanych treści i tym samym efektywne funkcjonowanie w środowisku (Haselton i in., 2009). Pojawiające się przy okazji (stosunkowo nieliczne) błędy

są kosztem, który trzeba ponieść i który nie wydaje się zbyt wielki przy osiągniętych korzyściach (Niedźwieńska, 2004). Poznawczy charakter zniekształceń oznacza, że pojawiają się one mimo starań osoby, żeby przywołane informacje jak najbardziej odpowiadały rzeczywistości.

Okazuje się jednak, że poprawność nie zawsze jest nadrzędnym celem procesów pamięciowych. Zwróciła na to uwagę Kunda (1990), stwierdzając, że oprócz pragnienia sformułowania poprawnych wniosków, celem aktywności poznawczej może być sformułowanie takich wniosków, które są w danym momencie dla osoby pożądane. Oznacza to, że procesy poznawcze, w tym również procesy pamięciowe, w dużym stopniu podporządkowane są działaniu różnych motywów (Alicke i Sedikides, 2009; Greenwald, 1980; Hepper, Gramzow i Sedikides, 2010; Kunda, 1990; Sedikides i Gregg, 2008). Motywy te sprawiają, że osoba pamięta przeszłość nie tyle w sposób możliwie trafny i zgodny z tym, co rzeczywiście się zdarzyło, ile w sposób dla niej korzystny i pozwalający na zaspokojenie jej pragnień i potrzeb (Niedźwieńska, 2005). Zakłada się przy tym, że taki tendencyjny przebieg procesów pamięciowych ma w dużej mierze charakter nieświadomy, a osoba ulega iluzji, że do określonych wniosków doszła w sposób obiektywny (Kunda, 1990).

Alicja Leszczyńska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, al. Mickiewicza 3, 31–120 Kraków,
e-mail: alicja.leszczyńska@uj.edu.pl

Badań nad motywacyjnymi zniekształceniami pamięci przeprowadzono do tej pory znacznie mniej niż nad zniekształceniami o charakterze poznawczym, a ponadto brakuje analiz, które podsumowywałyby dokonania badaczy w tym zakresie (wyjątek stanowi rozdział Niedźwieńskiej, 2005). Dzieje się tak, mimo że na wpływ motywacji na przebieg procesów pamięciowych niektórzy autorzy zwrócili uwagę już kilkadziesiąt lat temu (Glixman, 1949; Hastorf i Cantril, 1954; Johnston, 1967), oprócz tego znaczenie wpływów motywacyjnych analizowano szczegółowo w wielu dziedzinach badań nad poznaniem (Bradley, 1978; Ditto i Lopez, 1992; Pine i Jacobs, 1991; Stevens i Fiske, 1995).

Cele artykułu to omówienie, analiza i uporządkowanie badań dotyczących tendencyjności pamięciowej o charakterze motywacyjnym. Jest to istotne, gdyż pomimo rosnącego zainteresowania tym zagadnieniem w ostatnich dwudziestu latach (a w ciągu kilku ostatnich w szczególności) brakuje prac zbierających i porządkujących uzyskane dotychczas wyniki oraz wskazujących na pojawiające się w badaniach problemy interpretacyjne. Jednocześnie ogólniejsze zagadnienie zniekształceń motywacyjnych w rozumowaniu czy w dziedzinie spostrzegania społecznego doczekało się licznych opracowań i analiz (Alicke i Sedikides, 2009; Dunning, 1999; Greenwald, 1980; Hepper i in., 2010; Kossowska, 2006; Kunda, 1990; Kunda i Sinclair, 1999; Murray, 1999; Sedikides i Gregg, 2008; Stevens i Fiske, 1995).

Niniejszy artykuł rozpocznie od przedstawienia motywów, których wpływ na powstawanie tendencyjności pamięciowej wykazano empirycznie. Następnie krótko omówię motyw utrzymania pozytywnego obrazu siebie, któremu poświęcono największą liczbę badań i którego wpływ na funkcjonowanie pamięci uważa się za szczególnie istotny. Najbardziej rozbudowaną część artykułu będzie stanowił analiza form, jakie przyjmuje tendencyjność pamięciowa, i rodzajów treści, których dotyczy. Na koniec zwrócę uwagę na czynniki, które nasilają lub osłabiają pojawianie się motywacyjnych zniekształceń pamięci. Pokażę, że znaczenie mają zarówno okoliczności, jak i różnice indywidualne.

Motywy prowadzące do powstawania zniekształceń pamięciowych

Liczba motywów, które potencjalnie mogą prowadzić do tendencyjności pamięciowej jest bardzo duża. Motywy, których wpływ na funkcjonowanie pamięci udało się do tej pory wykazać empirycznie, podzieliłam na trzy grupy: 1) osobiste – związane z jednostką i pozwalające jej na utrzymanie dobrego samopoczucia i efektywne funkcjonowanie, 2) interpersonalne – dotyczące jakości

związków międzyludzkich i kontaktów z innymi osobami oraz 3) ogólne lub ogólnospołeczne, a więc związane z funkcjonowaniem osoby w świecie i w społeczeństwie.

Do pierwszej grupy można zaliczyć przede wszystkim motyw zachowania pozytywnego obrazu siebie. Poświęcono mu do tej pory w obszarze pamięci najwięcej publikacji i większość zaprezentowanych tu analiz odnosi się do badań jego dotyczących. W dalszej części artykułu zostanie on omówiony szczegółowo. Innym motywem z tej grupy jest pragnienie doświadczania pozytywnych emocji i zachowywania pozytywnego nastroju (McFarland i Buehler, 1997). W serii eksperymentów wykazano, że znacząca liczba osób po wprowadzeniu w negatywny nastrój stara się radzić sobie z nim przez selektywne przywoływanie pozytywnych wspomnień. Rezultat ten jest interesujący w kontekście badań nad efektem przypominania zgodnego z nastrojem (*mood-congruency effect*), które pokazują, że ludzie mają tendencję do wydobywania wspomnień o takim samym znaku, jak ich aktualny nastrój (Bower, 1981; Singer i Salovey, 1988). Badania McFarland i Buehlera (1997) wskazują zatem na to, że osoby mogą przezwyciężyć ten efekt poznawczy i wykazać się działaniem bardziej przystosowawczym, choć tylko wtedy, gdy potrafią przyznać się do przeżywania negatywnego nastroju (zamiast zaprzeczać mu) i podjąć aktywne kroki w celu jego poprawienia. Na funkcjonowanie pamięci wpływa też ogólne pragnienie, aby przytrafiały się nam zdarzenia pozytywne. Ilustrują to badania pokazujące, że osoby pamiętały przebieg rozegranej w laboratorium gry jako bardziej dla nich korzystny niż był w rzeczywistości (Barber, Gordon i Franklin, 2009).

Do motywów interpersonalnych można zaliczyć po pierwsze potrzebę przynależności (*need to belong*). Znaczenie tego motywu dla różnych sfer funkcjonowania osoby podkreślają Baumeister i Leary (1995), a Stevens i Fiske (1995) umieścili go wśród pięciu podstawowych motywów decydujących o przebiegu procesów poznania społecznego. Badania sugerujące, że motyw ten wpływa również na funkcjonowanie pamięci, przeprowadzili Gardner, Pickett i Brewer (2000). W ich eksperymentach okazało się, że osoby, które doznały odrzucenia społecznego i u których aktywny stał się motyw przynależności społecznej, selektywnie przypominały sobie więcej wątków społecznych z zaprezentowanego im później materiału. Innym motywem interpersonalnym, który wydaje się mieć wpływ na pamięć, jest wzmacnianie satysfakcji ze związku, w którym osoba aktualnie się znajduje. Na znaczenie tego motywu wskazują badania przeprowadzone przez dwa zespoły badawcze (Karney i Coombs, 2000; Karney i Frye, 2002; Murray, 1999; Murray i Holmes,

1993). Na przykład w badaniach Murray i Holmesa osoby przypominały sobie historię związku w taki sposób, aby była ona zgodna z wcześniejszymi sugestiami badacza dotyczącymi tego, jak funkcjonuje udana relacja. W ten sposób osoby mogły zachować pozytywny obraz związku. W innych badaniach (Karney i Coombs, 2000) okazało się, że osoby badane pamiętały w sposób zniekształcony zmiany poziomu swojej satysfakcji z małżeństwa na przestrzeni lat. Wydawało im się, że choć w pewnym okresie w przeszłości satysfakcja ta była stosunkowo niska, to w czasie poprzedzającym badania uległa poprawie. W rzeczywistości satysfakcja osób badanych nieprzerwanie spadała, ale pamięć pomogła im utrzymywać wrażenie, że w ich związku ostatnio dzieje się lepiej.

Trzecia grupa motywów dotyczy ogólnego funkcjonowania innych ludzi i świata. Można powiedzieć, że osobom zależy na tym, aby spostrzegać świat jako miejsce sprawiedliwe oraz sprzyjające jego mieszkańcom. W szczególności wykazano, że na przypominanie wpływa tak zwana wiara w sprawiedliwy świat (*belief in a just world*) oraz pragnienie jej utrzymywania. Potrzeba ta, opisana po raz pierwszy przez Lerner (1980), sprawia, że ludzie przypominają sobie informacje dotyczące innej osoby jako bardziej dla niej korzystne wtedy, gdy ta osoba jest „dobra” lub przez nich lubiana, a jako mniej dla niej korzystne, gdy osoba ta jest „zła” lub nielubiana. W ten sposób zachowują iluzję, że osobom dobrym częściej zdarzają się rzeczy dobre, a złym – rzeczy złe. Prawdopodobnie taką udało się wykazać kilku autorom (Barber, Gordon i Franklin, 2009; Callan, Kay, Davidenko i Ellard, 2009; McDonald i Hirt, 1997). Badania wykazują, że na pamięć wpływa również ogólne pragnienie, aby na świecie zdarzały się rzeczy pozytywne. Wskazują na to badania Gordon, Franklin i Beck (2005), w których osoby często błędnie przypominały sobie źródło pozytywnych przepowiedni dotyczących różnych wydarzeń na świecie jako bardziej godne zaufania niż było ono w istocie, a źródło przepowiedni negatywnych – jako mniej godne zaufania. Pozwalało to im na zachowanie przekonania, że świat jest miejscem, w którym bardziej prawdopodobne jest wystąpienie zdarzeń pozytywnych.

Podsumowując rozważania dotyczące rodzajów motywów, których wpływ ujawnia się w postaci tendencyjności pamięciowej, należy zauważyć, że omówione przed chwilą przykłady tendencyjności przyjmują dwie ogólne formy: selektywnego przypominania informacji w danej sytuacji pożądanym oraz zniekształcania informacji, polegającego na pojawianiu się w nich korzystnych dla osoby zmian. O wystąpieniu selektywności można mówić w przypadku wspomnianych powyżej eksperymentów McFarland i Buehlera (1997) dotyczących wybiórczego

przywoływania wspomnień pozytywnych oraz badań Gardner i jej współpracowników (2000), w których wykazano, że społeczne wykluczenie sprzyja lepszemu zapamiętywaniu treści społecznych zawartych w prezentowanym materiale. Jako ilustracja zniekształcania informacji służyć mogą badania Karneya i Coombsa (2000) nad przypominaniem satysfakcji z małżeństwa. Czasami trudno ocenić, czy wykazana tendencyjność w przypominaniu wynika raczej z selektywnego przywoływania informacji, czy z ich zniekształcania. Na przykład w badaniach Murray i Holmesa (1993) wykazane zmiany w opisie historii związku mogły wynikać zarówno z selektywności w odtwarzaniu wydarzeń, jak i ze zniekształceń niektórych z nich. W dalszej części artykułu bardziej szczegółowo omówione zostaną te dwie formy tendencyjności. Zwróć również uwagę na problem ich rozróżnienia.

Tendencyjność pamięciowa służąca utrzymywaniu pozytywnego obrazu siebie

Spośród różnych motywów prowadzących do tendencyjności i zniekształceń w pamięci największe znaczenie zdaje się mieć pragnienie utrzymywania pozytywnego obrazu siebie. Jak zauważa Higgins (1996), pragnienie to jest przez wielu badaczy uważane za motyw podstawowy – jedną z elementarnych potrzeb, którymi kierują się ludzie. Ma ono szczególnie wyraźny wpływ na pamięć i większość badań nad motywacyjnymi zniekształceniami pamięci dotyczy właśnie tego pragnienia. Tradycyjnie obraz siebie (*self-concept*) ujmuje się jako reprezentację umysłową obejmującą przekonania osoby na temat jej samej, a więc na temat jej stałych charakterystyk wyróżniających ją z otoczenia (Higgins, 1996). Choć większość badaczy traktuje go jako strukturę stosunkowo stabilną, to wiele badań pokazuje, że w pewnych okolicznościach stopień jego zmienności może być znaczny (Markus i Kunda, 1986). Wynika z tego, że otrzymywane przez osobę informacje, a przede wszystkim jej interakcje ze środowiskiem społecznym (Markus i Kunda, 1986), mogą prowadzić do pewnych zmian w obrazie siebie. Konsekwencją podatności obrazu siebie na zmiany jest również to, że treści kodowanych, przechowywanych i przypominanych przez osobę informacji może wpływać na jego postać.

Badania pokazują, że obraz siebie większości ludzi jest nierealistycznie pozytywny (Taylor i Brown, 1988) i taki jego charakter zostaje zachowany, mimo że otrzymywane od otoczenia informacje zwrotne zawierają zarówno elementy pozytywne, jak i negatywne. Nadmiernie pozytywny obraz własnej osoby utrzymuje się między innymi dlatego, że ludzie nie odbierają i nie przechowują uzyskiwanych informacji w ich oryginalnej postaci, ale wykorzystują różne strategie po to, aby nadać im formę

bardziej dla siebie korzystną. Sedikides i Gregg (2008) zwracają uwagę, że motyw podnoszenia własnej wartości może się uwidaczniać na dwa sposoby. Osoba może albo dążyć do podkreślenia i podniesienia pozytywnego aspektu posiadanych informacji (*self-advancing*), albo też skupić się na niedopuszczeniu do siebie lub umniejszeniu znaczenia informacji negatywnych (*self-protecting*). Ten drugi sposób wydaje się mieć większe znaczenie, choć badania pokazują, że osoby stosują obie te strategie (Sedikides i Gregg, 2008). Przy czym warto zauważyć, że podczas przetwarzania informacji, które nie są bezpośrednio związane z obrazem siebie osoby, silniejszy wpływ na system poznawczy mają zwykle informacje negatywne. Ogólnie, to właśnie treści negatywne są zazwyczaj przetwarzane głębiej, wywierają na osobę silniejszy wpływ, a także silniej kształtują jej oceny (Baumeister, Bratslavsky, Finkenauer i Vohs, 2001; Rozin i Royzman, 2001). Czynniki motywacyjne mogą najwyraźniej ten efekt znieść lub odwrócić.

Kontrowersyjnym zagadnieniem pozostaje to, na ile posiadanie nadmiernie pozytywnego obrazu siebie jest przystosowawcze. W swoim artykule Taylor i Brown (1988) przeciwstawili się dominującemu wówczas pogładowi, że zdrowiu psychicznemu sprzyja realistyczne spostrzeganie siebie, dowodząc, że pozytywne iluzje na swój temat wydają się pod wieloma względami korzystne, a przy tym są czymś normalnym i charakterystycznym dla większości ludzi. Wielu badaczy (Colvin i Block, 1994; Colvin, Block i Funder, 1995; Paulhus, 1998) zakwestionowało jednak tezy wysunięte przez Taylor i Browna (1988) oraz przedstawiło wyniki sugerujące, że posiadanie nierealistycznie pozytywnego obrazu siebie może wpływać negatywnie na różne sfery funkcjonowania. Obecnie debata ta jest nierozstrzygnięta, choć znaczenie może mieć nasilenie tego rodzaju tendencji. Jak zauważył Baumeister (1989), efektywnemu działaniu sprzyja „optymalny margines iluzji”.

Istnieje bardzo wiele przejawów tendencyjności w przetwarzaniu informacji. Tutaj szczegółowo przeanalizowane zostaną jej formy pamięciowe, przy czym tendencyjność w funkcjonowaniu pamięci podzielono na dwie szerokie grupy, o których wspomniano już wcześniej: selektywne przypominanie informacji oraz ich zniekształcanie. W obrębie każdej z tych grup przejawy tendencyjności uporządkowano ze względu na to, jaką przyjmują postać i jakich treści dotyczą.

Selektywne przypominanie informacji

Tendencyjna selektywność pamięci polega na tym, że osoba, odtwarzając dane zawierające zarówno bardziej, jak i mniej korzystne dla niej informacje, wybiórczo

przypomina sobie więcej informacji pierwszego niż drugiego rodzaju. Zjawisko to dotyczy różnego rodzaju treści. W badaniach potwierdzono występowanie tego efektu w przypadku przypominania otrzymywanych informacji zwrotnych, wspomnień i elementów autobiograficznych, a także pewnych mających dla osoby duże znaczenie treści przechowywanych w pamięci semantycznej. Jak zostanie pokazane, efekt ten może dotyczyć również informacji odnoszących się do innych ludzi, o ile mają one związek z tym, jak osoba spostrzega samą siebie. Motywacyjne formy selektywności pamięciowej można uporządkować również pod kątem tego, na jakim etapie procesu pamięciowego powstają: w fazie kodowania, przechowywania lub odtwarzania. Często tak dokładne określenie mechanizmu prowadzącego do selektywności jest jednak trudne i można na ten temat jedynie spekulować.

Rodzaje treści przypominanych selektywnie. Wybiórczość pojawiająca się w przypadku odtwarzania otrzymywanych na swój temat informacji zwrotnych wykazano w bardzo wielu badaniach, przede wszystkim wykonanych przez zespół Sedikidesa i Greena (Green i Sedikides, 2004; Green, Sedikides i Gregg, 2007; Green, Sedikides, Pinter i Van Tongeren, 2009; Sedikides i Green, 2000; Sedikides i Green, 2009), choć także innych autorów (Sanitioso i Włodarski, 2004). Sedikides i Green wykazali, że ludzie selektywnie zapominają negatywne informacje, które otrzymali na swój temat. Zjawisko to autorzy nazwali pomijaniem pamięciowym (*mnemonic neglect*) i w licznych badaniach analizowali okoliczności, które jego pojawienie się nasilają lub osłabiają. Innym przykładem badań wskazujących na wybiórcze przypominanie informacji zwrotnych w zależności od ich znaczenia dla Ja, jest eksperyment Sanitioso i Włodarskiego (2004), w którym osoby przypominały sobie więcej informacji zwrotnych świadczących o wysokim poziomie tej cechy osobowości, która wydawała im się w danym momencie pożądana.

Selektywne przypominanie dotyczy również elementów wiedzy autobiograficznej. Ross, McFarland i Fletcher (1981) pokazali, że osoby, które otrzymały informacje o korzyściach wynikających z częstego wykonywania pewnego rodzaju czynności (mycia zębów i kąpania się), przypominały sobie więcej przypadków tego rodzaju zachowań w ostatnim czasie niż osoby, które zostały przekonane o negatywnym wpływie częstego wykonywania tych czynności. O selektywnym przypominaniu zdarzeń autobiograficznych świadczą badania Sanitioso, Kundy i Fonga (1990), w których osoby odtwarzały więcej wspomnień związanych z zachowaniami albo

introwertywnymi, albo ekstrawertywnymi w zależności od tego, czy cechą bardziej pożądaną wydawała im się introwersja czy ekstrawersja (sposptrzeganiem introwersji i ekstrawersji manipulowano eksperymentalnie).

Osoby przywołują selektywnie nie tylko wspomnienia autobiograficzne o określonej treści, ale i o określonych właściwościach. W badaniu Brunot i Sanitioso (2004), w którym również manipulowano spostrzeganiem introwersji i ekstrawersji, osoby przywoływały bardziej ogólne wspomnienia autobiograficzne (stanowiące uogólnienie wielu podobnych sytuacji) wiążące się z tą cechą, którą uważały za bardziej pożądaną. W przypadku wspomnień związanych z cechą ocenianą jako mniej pożądana, wspomnienia miały charakter bardziej specyficzny. Jak zauważają autorzy badań, bardziej ogólne wspomnienia związane z daną cechą w większym stopniu świadczą o jej częstym przejawianiu się niż wspomnienia specyficzne. Sелеktywność polegającą na przypominaniu bliższych w czasie wspomnień korzystnych dla obrazu siebie niż niekorzystnych wykazali Escobedo i Adolphs (2010). W ich badaniach osoby przywoływały z pamięci wydarzenia, które mogły być ocenione pod kątem moralnym (np. związane z udzieleniem komuś pomocy lub wyrządzeniem komuś krzywdy). Okazało się, że wspomnienia dotyczące zachowań niemoralnych były zazwyczaj starsze niż wspomnienia związane z wydarzeniami wysoko świadczącymi o moralności danej osoby. Autorzy, interpretując uzyskane wyniki, zauważyli, że wspomnienia „świeże” mają większe znaczenie dla aktualnego obrazu siebie niż wspomnienia wydarzeń, które miały miejsce dawno temu. Efekt ten pozwala na spostrzeganie siebie w pozytywniejszym świetle. Taka interpretacja jest zgodna z badaniami Wilson i Rossa (2001), którzy wykazali, że osobom zależy na spostrzeganiu swojego obecnego Ja w sposób pozytywny, ale motywacja do pozytywnego oceniania byłego Ja jest już znacznie słabsza. Osobie może nawet zależeć na stosunkowo negatywnym spostrzeganiu swoich przeszłych zachowań i charakterystyk, tak aby obecne Ja na zasadzie kontrastu wydawało się bardziej godne pochwały (Wilson i Ross, 2001).

Wybiórczo przypominane są również informacje przechowywane w pamięci semantycznej, na co wskazują badania Sahdry i Rossa (2007). Osoby badane, które za pomocą manipulacji eksperymentalnej bardziej identyfikowały się ze swoją grupą i którym w związku z tym bardziej zależało na pozytywnym wizerunku tej grupy, przywoływały z pamięci mniejszą liczbę faktów historycznych świadczących o aktach agresji, jakich ich grupa dopuściła się wobec innych społeczności. Świadczy to o tym, że ludzie są motywowani nie tylko do tego, by utrzymywać pozytywny obraz siebie, lecz także grupy,

do której należą. Nie jest to zaskakujące w świetle badań pokazujących, że reprezentacje ważnych dla osoby grup włączane są w obręb reprezentacji samego siebie (Smith i Henry, 1996).

Na koniec warto zauważyć, że motyw utrzymywania pozytywnego obrazu siebie powoduje, że selektywnie przypominane są nie tylko informacje o sobie, ale i o innych. W badaniach Ybarry (1999) osoby przypominały sobie więcej negatywnych niż pozytywnych zachowań zaprezentowanej im osoby. Efekt ten wzrastał, gdy wprowadzono manipulację obniżającą samoocenę jednostki, a zniknął, kiedy samoocena była podwyższana. Ybarra (1999) zauważa, że tego rodzaju selektywność pojawia się dlatego, że przypominając sobie informacje dotyczące innej osoby w sposób nadmiernie negatywny, osoba może dokonywać korzystnych dla siebie porównań społecznych i na zasadzie kontrastu widzieć siebie w lepszym świetle.

Mechanizmy odpowiedzialne za selektywne przypominanie informacji. Przywołane powyżej przykłady selektywnego przypominania informacji korzystnych zostały pogrupowane ze względu na rodzaj treści, których dotyczą. Można jednak przyjrzeć się tego rodzaju wybiórczości również pod kątem mechanizmów, które są za treści te odpowiedzialne. Sелеktywność w odtwarzaniu informacji może wynikać z procesów zachodzących w fazie ich kodowania, przechowywania i odtwarzania (Niedźwieńska, 2005). Podczas etapu kodowania niektóre dane mogą być bardziej, a inne mniej dokładnie opracowywane, co ma wpływ na ich późniejsze przypominanie. Tego rodzaju mechanizm wydaje się odpowiedzialny za tendencyjność w badaniach Sedikidesa i Greena (2000), w których osoby poświęcały mniej czasu na przetwarzanie informacji negatywnych niż pozytywnych, a następnie przypominały sobie mniejszą liczbę treści pierwszego rodzaju.

Etap przechowywania mógłby prowadzić do selektywności podczas późniejszego przypominania, gdyby informacje pozytywne były częściej powtarzane (np. poprzez mówienie lub myślenie o nich) niż inne rodzaje informacji (Niedźwieńska, 2005). Powtarzane informacje stawałyby się wtedy bardziej dostępne podczas etapu przeszukiwania pamięci. Pewnych wskazówek co do słuszności tego rodzaju rozumowania dostarczają badania D'Argembeau i Van der Linden (2008), w których badano właściwości (m.in. aspekty sensoryczne, ilość szczegółów i poczucie ponownego przeżywania) wspomnień dotyczących wydarzeń wzbudzających dumę i wstyd. Okazało się, że te dwa rodzaje wspomnień różnią się nie tylko pod względem wielu charakterystyk, ale też są przywoływane z różną częstością. Wspomnienia wiążące się z przeżywaniem dumy, a więc korzystne dla Ja, osoby odtwarzały częściej

(myśląc lub opowiadając o nich) niż niepocholebne dla obrazu siebie wspomnienia dotyczące uczucia wstydu. W badaniach tych wykazano jednak związek częstości odtwarzania nie tyle z selektywnym przypominaniem, ile ze zniekształcaniem wspomnień pozytywnych i negatywnych.

Za wybiórcze przypominanie mogą być odpowiedzialne również mechanizmy pojawiające się w fazie odtwarzania. Potwierdza to przywoływany już eksperyment Sanitioso i jego współpracowników (Sanitioso i in., 1990), w którym wspomnienia autobiograficzne, potwierdzające pożądaną w danym momencie obraz siebie osoby, były bardziej dostępne. O ich większej dostępności świadczył zarówno krótszy czas ich przypominania, jak i większa ilość wygenerowanych treści. Wydaje się, że w fazie przypominania bardzo wiele zależy od wskazówek, którymi posługuje się osoba, przeszukując bazę dostępnych wspomnień. Jeśli wskazówką do przypominania jest pozytywny obraz siebie, to wspomnienia przywoływane będą w sposób tendencyjny (Niedźwieńska, 2005).

Zniekształcanie informacji

Wpływ pragnienia posiadania pozytywnego obrazu siebie powoduje nie tylko selektywne odtwarzanie informacji z pamięci, lecz również zniekształcania tych informacji. Warto na początku zauważyć, że czasami może być trudno ocenić, który z tych procesów spowodował tendencyjne przypominanie, zwłaszcza w przypadku badań, w których osoby są proszone o uogólnione przywołanie jakiegoś rodzaju treści. Na przykład w badaniach Rhodewalta i Eddings (2002) mężczyźni przypominali sobie swoje przeszłe relacje z kobietami jako bardziej udane, jeśli wcześniej zostali przez kobietę odrzuceni po rozmowie telefonicznej, w porównaniu do sytuacji, gdy kobieta wyraziła chęć spotkania z nimi (choć miało to miejsce jedynie w przypadku osób o wysokim poziomie narcyzmu). Ocena przeszłych związków polegała na oznaczeniu na skali odpowiedzi na pytania w rodzaju: „Jak często kobieta zgadza się z Tobą umówić, gdy ją o to poprosisz?” czy „Kto pierwszy zazwyczaj kończy związek?”. Tendencyjne odpowiedzi na takie pytania mogą wynikać zarówno z tego, że osoby selektywnie przywołują z pamięci określone wspomnienia (na przykład sytuacje, gdy to mężczyzna zdecydował o końcu związku), jak i z tego, że wspomnienia są zniekształcane, na przykład sytuacje, w których trudno jednoznacznie określić, kto zakończył związek, mogą być interpretowane na korzyść osoby badanej. Te dwa rodzaje tendencyjności w pamięci mogą też prawdopodobnie często występować łącznie. Niemniej jednak w określonych warunkach rozróżnienie między tymi dwoma mechanizmami może być możliwe.

Ma to miejsce wówczas, gdy przypominane są bardziej konkretne informacje, a w szczególności gdy informacje do zapamiętania podawane są przez eksperymentatora, który jest w stanie porównać ich treść z tym, co osoba sobie przypomniała.

Rodzaje treści podatnych na zniekształcenia. Zniekształcenia dotyczą zwykle zawartości posiadanych informacji, a więc zmiany pojawiają się w treści tego, co zostaje przypominane. Przeprowadzone do tej pory badania zniekształceń treści informacji dotyczyły: przypominania wydarzeń, w których osoby brały udział, przywoływania swoich przeszłych charakterystyk, a także pamięci uzyskiwanych przez siebie wyników (najczęściej ocen). Istnieją również badania, które pokazują, że osoby w sposób zniekształcony mogą przypominać sobie źródło, z którego pochodzą pozytywne i negatywne informacje. Zniekształcenia obejmują jednak nie tylko to, co jest pamiętane, ale i to, jak jest pamiętane (Wilson i Ross, 2003). Oznacza to, że wpływom o charakterze motywacyjnym mogą podlegać różne charakterystyki wspomnień, takie jak poczucie ich oddalenia czy perspektywa, z której są odtwarzane. Poniżej zostaną przeanalizowane zarówno zniekształcenia treści, jak i charakterystyk odtwarzanych informacji.

Jednym z pierwszych badań obrazujących motywacyjne zniekształcenia wydarzeń w pamięci jest analiza tego, w jaki sposób studenci dwóch uniwersytetów pamiętają mecz piłki nożnej, który ich drużyny rozegrały między sobą (Hastorf i Cantril, 1954). W badaniach tych osobom badanym zależało na utrzymaniu pozytywnego wizerunku nie tyle samych siebie, ile grupy, do której należały. Przedstawiciele każdego z uniwersytetów przypominali sobie znacznie więcej aktów agresji drużyny przeciwnej niż własnego zespołu, a także oceniali akty agresji przeciwnika jako poważniejsze. W badaniach tych miało najprawdopodobniej miejsce zarówno selektywne przypominanie, jak i zniekształcanie obejrzanych wydarzeń, jednak charakter analizy nie pozwala na ocenę, jakie było znaczenie każdego z tych mechanizmów. Ogólne zniekształcenia wydarzeń, w których się uczestniczyło, obrazują również dobrze znane badania Neissera (1981), który przeanalizował zeznania Johna Deana dotyczące afery Watergate i porównał je z faktycznym przebiegiem wydarzeń zarejestrowanym na znalezionych później taśmach. W swoich zeznaniach Dean, będący doradcą prezydenta Nixona, wielokrotnie zniekształcał szczegóły, a czasami również ogólny sens poszczególnych wydarzeń, podkreślając swoją centralną rolę w opisywanych zdarzeniach.

Sposobem utrzymywania pozytywnego obrazu siebie może być również zniekształcanie swoich przeszłych

charakterystyk po to, aby obecne Ja wypadło – na zasadzie kontrastu – korzystniej. Można przywołać tu badanie Conwaya i Rossa (1984), w którym uczestnicy badań ocenili swoje umiejętności studiowania, a następnie brali udział w kursie mającym na celu ich rozwinięcie. Po kursie osoby ponownie oceniły poziom tych umiejętności oraz przypomniały sobie swoje oceny postawione przed kursem. Okazało się, że osoby, które uczestniczyły w kursie, przypominały sobie swoje umiejętności przed udziałem w nim jako niższe niż były w rzeczywistości. Conway i Ross (1984) uznali, że zniekształcenia te mają genezę poznawczą i wynikają z posiadania nietrafnej teorii własnego rozwoju (czyli nieprawdziwego przekonania, że określone charakterystyki z czasem wzrosły). Można jednak sobie wyobrazić, że znaczenie mogła mieć tu również motywacja osób do tego, żeby kurs spoznać jako efektywny, a swoje umiejętności po jego zakończeniu jako wyższe niż na początku. Argumentów za tym, że tego rodzaju oceny rzeczywiście wynikają z czynników motywacyjnych, dostarczają badania Wilson i Rossa (2001). Osoby oceniały w nich zarówno siebie, jak i innego znajomego studenta na początku semestru, a dwa miesiące później poproszono je o powtórny ocenę oraz o przywołanie swoich ocen z początku roku akademickiego. Okazało się, że osoby zawyżały różnicę między obecnymi a przeszłymi charakterystykami u siebie, ale nie u innych studentów.

W wielu badaniach analizowano zniekształcenia wyników otrzymywanych przez osoby, przy czym najczęściej były to oceny lub punkty z egzaminów uzyskiwane w szkole lub na studiach (Bahrick, Hall i Berger, 1996; Bahrick, Hall i Da Costa, 2008; Gramzow, Elliot, Asher i McGregor, 2003; Gramzow i Willard, 2006; Mayer i in., 2007; Willard i Gramzow, 2008), a czasami punkty otrzymywane z testu wykonanego na polecenie badacza (Willard i Gramzow, 2008). Oceny wydają się użytecznym rodzajem treści do badania zniekształceń pamięci, jako że są materiałem konkretnym i obiektywnym, a ich faktyczną wartość badacz może zweryfikować (Gramzow i in., 2003). Oprócz tego ich wysokość dla większości uczniów i studentów ma duże znaczenie, ponieważ świadczą one o posiadanej wiedzy i umiejętnościach, a dodatkowo decydują o perspektywach edukacyjnych i zawodowych (Gramzow i in., 2003). W związku z tym oceny są materiałem, który może mieć duże znaczenie dla Ja. Wszystkie przywołane badania (Bahrick i in., 1996; Bahrick i in., 2008; Gramzow i in., 2003; Gramzow i Willard, 2006; Mayer i in., 2007; Willard i Gramzow, 2008) świadczą o tym, że osoby przypominały sobie własne wyniki jako wyższe niż były w istocie, niezależnie od tego, czy były to punkty uzyskiwane z egzaminu

kończącego szkołę średnią, uzyskana na studiach średnia ocen, poszczególne oceny ze studiów czy też punkty otrzymane w teście wykonanym na polecenie badacza. Zidentyfikowano również czynniki mające wpływ na nasilenie zniekształceń. Na przykład okazało się, że studenci otrzymujący ogólnie lepsze lub gorsze oceny różnią się natężeniem tendencyjności w przypominaniu (Bahrick i in., 2008; Mayer i in., 2007), a także, że w miarę upływu czasu od poznania ocen zniekształcenia mogą się nasilać (Gramzow i Willard, 2006; Mayer i in., 2007).

Tendencyjność w przypominaniu źródła informacji. Zniekształcenia dotyczą również przypominania źródła treści pożądaných i niepożądaných. Według teorii monitorowania źródła (Johnson, Hashtroudi i Lindsay, 1993; Johnson i Raye, 1981), wspomnienia nie zawierają bezpośrednich danych o źródle, z którego pochodzą. Osoba wnioskuje o nim raczej na podstawie treści i właściwości samego wspomnienia, liczby związanych z nim szczegółów percepcyjnych itp. Dwa badania, w których w sposób eksperymentalny wykazano tendencyjność w przypominaniu źródła informacji, nie były związane z motywem pozytywnego spostrzegania siebie, ale raczej ze wspomnianą już motywacją, aby samej osobie lub też innym ludziom zdarzały się rzeczy pozytywne (Barber i in., 2009; Gordon i in., 2005). W obu eksperymentach wykazano, że osoby badane miały tendencję do przypisywania informacjom pożądanym źródła bardziej godnego zaufania, a informacjom niepożądanym – mniej godnego zaufania (choć w przypadku obu rodzajów informacji połowa danych pochodziła ze źródła bardziej, a połowa – mniej wiarygodnego). Pewną przesłanką przemawiającą za tym, że do tendencyjności w przypominaniu źródła może prowadzić również motyw zachowania pozytywnego obrazu siebie, są badania nad przypominaniem głosowania w wyborach (Silver i in., 1986). Okazało się, że znacznie więcej osób przypomina sobie, iż w wyborach zagłosowało niż w istocie to zrobiło. Przyczyną może być chęć pokazania się w pozytywnym świetle (głosowanie jest przez wielu spostrzegane jako obywatelski obowiązek) i świadomie wprowadzają w błąd eksperymentatora. Przeciw takiej interpretacji świadczy jednak fakt, że obecność osób trzecich w trakcie odpowiadania na pytanie nie wpłynęła na nasilenie zawyżania (choć spodziewali się tego badacze). Okazało się natomiast, że osoby, które przypominały sobie, że zagłosowały, choć tego nie zrobiły, najczęściej zgłaszały, że podczas wyborów myślały o tym, by zagłosować czy też miały taki zamiar. Możliwe jest zatem, że osoby te, próbując przypomnieć sobie, czy ostatecznie poszły na wybory, błędnie uznały wspomnienie związane z myśleniem o zagłosowaniu

za faktyczne wykonanie tego działania. Na możliwość pomylenia czynności rozważanych czy wyobrażonych z wykonanymi wskazują liczne badania (Johnson i in., 1993). Być może czynniki motywacyjne mogą w pewnych warunkach nasilać występowanie tego rodzaju zniekształceń. Należy jednak wspomnieć, że jest to tylko jedna z interpretacji wyników uzyskanych przez Silvera i jego zespół (1986).

Tendancyjne przypominanie charakterystyk wspomnień. Omówione dotychczas zniekształcenia dotyczą treści lub źródła pamiętanych informacji. Istnieją badania, które wskazują, że zniekształcenia mogą dotyczyć również sposobu, w jaki coś jest pamiętane, a więc różnych charakterystyk wspomnień (Wilson i Ross, 2003). Doskonałą ilustracją takiej prawidłowości stanowią badania D'Argembeau i Van der Linden (2008), w których autorzy sprawdzali, czy wspomnienia dotyczące wydarzeń związanych z odczuwaniem dumy i wstydu, a więc emocji bardzo silnie powiązanych z obrazem siebie, różnią się jakimiś fenomenologicznymi właściwościami. Okazało się, że różnice były znaczące. Wspomnienia wydarzeń wzbudzających dumę zawierały więcej szczegółów sensorycznych i innych danych dotyczących zaistniałego wydarzenia, wydawały się prawdziwsze, bardziej spójne, ważniejsze, a podczas ich przypominania osoby miały silniejsze wrażenie powtórnego przeżywania całej sytuacji. Dzięki temu wspomnienia korzystne dla osoby mogły mieć większy wpływ na jej obraz siebie niż wspomnienia świadczące o niej niekorzystnie.

Można wskazać również na efekty innego rodzaju. Jak pokazują omawiane już badania Rossa i współpracowników (Conway i Ross, 1984; Wilson i Ross, 2001), ludziom zależy na spostrzeganiu aktualnego Ja możliwie pozytywnie, natomiast przeszłe Ja jest oceniane znacznie bardziej negatywnie, a jego właściwości bywają zaniżane w celu uzyskania złudzenia pozytywnej zmiany. Ross i Wilson (2002) wykazali, że ludzie oceniają subiektywny dystans od różnego rodzaju zdarzeń jako mniejszy, jeśli zdarzenia te mają pozytywne skutki dla obrazu siebie, a jako większy – gdy zdarzenia te stawiają ich w niekorzystnym świetle. Dzieje się tak, mimo że obiektywny czas zdarzenia jest ten sam.

Zdarzenia zgodne z pozytywnym obrazem siebie są ponadto przypominane z innej perspektywy niż zdarzenia dla Ja niekorzystne (Libby i Eibach, 2002). Przypominając sobie zdarzenia zgodne z obecnym obrazem siebie, osoby przyjmują perspektywę pierwszoosobową, to znaczy odtwarzają wspomnienia tak, jakby patrzyły na wydarzenia własnymi oczami, natomiast podczas przypominania zdarzeń niezgodnych z Ja przyjmują perspektywę

trzecioosobową, a więc patrzą na wydarzenia oczami zewnętrznego obserwatora. Wspomnienia odtwarzane z perspektywy trzecioosobowej wydają się ludziom starsze i mniej żywe (Nigro i Neisser, 1983), dlatego można przypuszczać, że mają mniejsze znaczenie dla obecnego obrazu siebie.

Czynniki wpływające na nasilenie tendencyjności pamięciowej o charakterze motywacyjnym

Choć tendencyjność w przebiegu procesów pamięciowych obserwuje się podczas badań populacji ogólnej i wydaje się ona zjawiskiem powszechnym, to można wskazać czynniki, które wpływają na jej nasilenie. Czynniki te mogą być różne w przypadku zniekształceń związanych z wpływem odmiennych motywów, dlatego skupię się na tych, które dotyczą tendencyjności pamięciowej wywołanej pragnieniem pozytywnego spostrzegania siebie. Należy przy tym zauważyć, że wyłącznie w stosunku do tego motywu dysponujemy obecnie wystarczającą liczbą danych, aby móc dokonać jakiegokolwiek przeglądu. Czynniki, które modyfikują występowanie tendencyjności pamięciowej, podzieliłam na dwie grupy: osobowościowe i sytuacyjne.

Badania wykazały istnienie kilku cech, które nasilają tendencyjność pamięciową o charakterze motywacyjnym. Jako pierwszą z nich można wymienić narcyzm. Osoby narcystyczne przejawiają przesadnie wysokie poczucie własnej wartości, a także cechuje je dyspozycja do przeceniania własnych umiejętności i osiągnięć (Carson, Butcher i Mineka, 2006), nie powinno więc dziwić, że zniekształcenia pamięciowe uwidaczniają się u nich szczególnie silnie (Rhodewalt i Eddings, 2002). Tendencyjność pamięciowa jest nasiloną również u osób, które niekoniecznie wykazują wyraźne cechy narcystyczne, choć mają ogólną tendencję do spostrzegania siebie w przesadnie pozytywnym świetle (Gramzow i Willard, 2006). Z przypominaniem informacji w sposób tendencyjny jest również związana wysoka potrzeba osiągnięć, na co wskazują badania Gramzowa i współpracowników (2003).

Wydaje się prawdopodobne, że pewne cechy będą modyfikować nasilenie zniekształceń tylko w niektórych sytuacjach. Ilustrują to badania Cody i Teachman (2010), w których pokazano, że wysoki poziom lęku społecznego znosił tendencję do przypominania sobie swojego wystąpienia publicznego w sposób nadmiernie dla siebie pozytywny (podczas gdy taka tendencja pojawiała się u osób o niskim lęku społecznym). Można jednak sądzić, że wysokie natężenie lęku społecznego nie musi zmniejszać tendencyjności pamięciowej, gdy przypominane informacje nie są powiązane z informacjami wywołującymi lęk.

Można również przypuszczać, że u osób o określonych cechach pewne formy tendencyjności pamięciowej będą występować częściej. Na przykład niektóre osoby mogą w większym stopniu starać się nie dopuścić do siebie informacji negatywnych (*self-protecting*), podczas gdy dla innych bardziej typowa może być strategia podwyższania pozytywnych aspektów informacji (*self-advancing*). W przypadku zniekształceń pamięciowych nie podejmowano dotychczas badań dotyczących tego zagadnienia, ale analizy Hepper i jej współpracowników (2010) świadczą o tym, że istnieją różnice preferencji w stosowaniu określonych rodzajów strategii poprawiających obraz siebie. Autorzy ci na podstawie opracowanego przez siebie kwestionariusza wyodrębnili cztery grupy strategii (różniące się nastawieniem na ochronę lub poprawianie obrazu siebie oraz zakresem sytuacji, w których je wykorzystywano) i pokazali, że tendencja do posługiwania się daną grupą była związana z poziomem samooceny i narcyzmu.

Badania wskazują również na kilka czynników sytuacyjnych wpływających na stopień nasilenia tendencyjności pamięciowej. Po pierwsze, tendencja do przypominania informacji w sposób nadmiernie pozytywny zmniejsza się, gdy działania są wykonywane publicznie (Baumeister i Cairns, 1992; Djikic, Chan i Peterson, 2007). Taki efekt uzyskano zarówno wtedy, gdy osoba miała świadomość, że ktoś inny będzie miał dostęp do jej odpowiedzi, jak i wówczas, gdy na sali znajdowała się włączona kamera. Po drugie, badania pokazują, że tendencyjność pamięciowa jest szczególnie wyraźna po doświadczeniu zagrożenia samooceny, na przykład po otrzymaniu negatywnej informacji zwrotnej (Ybarra, 1999) lub odrzuceniu przez inną osobę (Rhodewalt i Eddings, 2002), natomiast słabnie lub zanika w sytuacji chwilowego podwyższenia samooceny, na przykład po otrzymaniu pozytywnej informacji zwrotnej (Ybarra, 1999). Okazuje się również, że tendencja do selektywnego kodowania informacji korzystnych zanika, gdy u osoby zaktywizowano wcześniej motyw samodoskonalenia (Green i in., 2009). Green i jego współpracownicy (2009) interpretują ten wynik jako argument świadczący o tym, że procesy zmierzające do obrony własnego Ja są w dużym stopniu elastyczne i poddają się pewnej kontroli.

Na koniec chciałabym podkreślić, że nasilenie tendencyjności pamięciowej jest zależne od tego, jak duże znaczenie dla obrazu siebie mają dane informacje. Zniekształcenia motywacyjne nie pojawiają się, gdy zapamiętywanie albo przypominanie dotyczy treści obojętnych dla osoby (takich jak liczby czy fakty niemające związku z osobą). Nawet jeśli w takim przypadku wystąpią jakieś zniekształcenia, można przyjąć, że mają one naturę

poznawczą i występują mimo starań osoby, aby przypomnienie było trafne. Jednak nawet informacje bezpośrednio związane z osobą nie muszą być przypominane w sposób tendencyjny, jeśli ich znaczenie dla obrazu siebie jest drugorzędne. Do takich wniosków prowadzą badania Greena i współpracowników (Green, Pinter i Sedikides, 2005), a także Sedikidesa i Greena (2000), w których wykazano, że selektywne przypominanie dotyczy tylko tych informacji, które mają dla Ja centralne znaczenie. Informacje o znaczeniu pobocznym nie były przypominane w sposób tendencyjny.

Podsumowanie i wnioski

Celem artykułu było omówienie, analiza i uporządkowanie badań dotyczących tendencyjności pamięciowej o charakterze motywacyjnym. W szczególności zależało mi na wyróżnieniu motywów prowadzących do pojawiania się selektywności i zniekształceń w pamięci oraz na przedstawieniu i uporządkowaniu przejawów tendencyjności pamięciowej. Chciałam również podkreślić najważniejsze trudności i kontrowersje interpretacyjne, ponieważ to one będą wyznaczać kierunki dalszych badań.

Większość dotychczasowych badań nad tendencyjnością pamięciową o charakterze motywacyjnym dotyczyła motywu utrzymywania pozytywnego obrazu siebie. Znaczenie tego motywu dla przebiegu procesów pamięciowych wykazano w przypadku wielu rodzajów treści. Znacznie mniej uwagi badacze poświęcili wpływowi, jaki na pamięć wywierają inne motywy. Dysproporcję taką można uznać za niekorzystną i warto byłoby zweryfikować, czy efekty wykazane w badaniach nad tendencyjnością związaną z pragnieniem utrzymywania pozytywnego obrazu siebie ujawnią się również w badaniach dotyczących innych motywów.

Chciałabym w tym miejscu krótko podsumować najważniejsze problemy metodologiczne i interpretacyjne, które zostały wspomniane w artykule. Po pierwsze, wyzwaniem dla badaczy jest identyfikacja faz procesu pamięciowego, w których uwidacznia się wpływ czynników motywacyjnych. Badania zdają się świadczyć o tym, że efekty motywacyjne mogą być skutkiem procesów zachodzących na wszystkich trzech etapach procesu pamięciowego: kodowania, przechowywania i odtwarzania (Niedźwieńska, 2005). Jednak eksperymenty, w których położono nacisk na wykazanie, w której fazie uwidoczniły się mechanizmy motywacyjne, są nieliczne. Drugim wspomnianym w artykule problemem są pojawiające się w niektórych badaniach trudności w określeniu, czy tendencyjność w przypominaniu informacji jest spowodowana raczej selektywnym odtwarzaniem, czy zniekształcaniem przywoływanych treści. W związku

z tym korzystne byłoby, aby w badaniach – w których określenie szczegółowego mechanizmu zniekształceń ma znaczenie – osoby przypominały sobie informacje, które wcześniej zostały im zaprezentowane przez eksperymentatora. W takiej sytuacji badacz mógłby porównać kształt tego, co osoba sobie przypominała z oryginalnymi danymi. Po trzecie, kontrowersyjnym zagadnieniem jest to, do jakiego stopnia za wykazane w badaniach formy tendencyjności w przypominaniu informacji są odpowiedzialne mechanizmy motywacyjne i mechanizmy poznawcze. Określenie, który z tych dwóch mechanizmów leży u podstaw tendencyjności w przebiegu procesów pamięciowych, może być trudne, jako że niekiedy te same wyniki można interpretować za pomocą obu z nich (Kunda, 1990). W przypadku wątpliwości co do rodzaju mechanizmów leżących u podłoża otrzymanych wyników, warto zdecydować się na wprowadzenie dodatkowych warunków czy zmiennych, które pozwoliłyby na bardziej jednoznaczne określenie ich charakteru. Można na przykład sprawdzić, czy zniekształcenia występują zarówno w przypadku przypominania informacji odnoszących się do samego siebie, jak i do innej osoby (Green i in., 2005) lub porównać nasilenie zniekształceń u osób z wysoką i niską tendencją do zawyżania własnej wartości (Gramzow i Willard, 2006).

Ze względu na to, że w artykule zaprezentowano zarówno badania przeprowadzone kilkadziesiąt lat temu, jak i najnowsze, warto wskazać, jakim problemom badacze poświęcają obecnie najwięcej uwagi. Choć badania opublikowane w ostatnich latach dotyczą wielu różnych zagadnień z zakresu tendencyjności pamięciowej, można zauważyć dwa ogólne kierunki. Po pierwsze, pojawia się coraz więcej badań, w których analizie poddano tendencyjność polegającą na selektywnym przypominaniu wspomnień o określonych charakterystykach (Brunot i Sanitioso, 2004; Escobedo i Adolphs, 2010) lub tendencyjność obejmującą zniekształcenia charakterystyk przywoływanych wspomnień (D'Argembeau i Van der Linden, 2008; Libby i Eibach, 2002; Ross i Wilson, 2002). Po drugie, w ciągu ostatnich lat badacze zajmowali się poszukiwaniem czynników modyfikujących nasilenie tendencyjności pamięciowej o charakterze motywacyjnym. Dotyczy to zarówno czynników osobowościowych (Cody i Teachman, 2010), jak i sytuacyjnych (Djikic i in., 2007; Green i in., 2009).

Na koniec chciałabym zwrócić uwagę na to, że badania nad tendencyjnymi formami przetwarzania informacji o charakterze motywacyjnym były prowadzone przede wszystkim w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych, a więc krajach indywidualistycznych. Kontrowersyjne jest to, na ile wnioski wysunięte na ich podstawie można

przenosić na kraje o innej kulturze (Neckar, 2009). Taka możliwość jest o tyle wątpliwa, że tendencyjność o charakterze motywacyjnym uwidacznia się zwykle w służbie Ja, a konstrukt ten wykazuje bardzo dużą zmienność międzykulturową (Heine, 2001; Markus i Kitayama, 1991; Triandis, 1989). Badania rzeczywiście wskazują na istnienie różnic w tym obszarze, ich dokładny charakter jest jednak sprawą sporną (Heine, 2003; Sedikides, Gaertner i Toguchi, 2003) i wymaga dalszej empirycznej weryfikacji. Brakuje polskich badań dotyczących motywacyjnych zniekształceń pamięci. Można by założyć, że wyniki uzyskane w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej mogą zostać uogólnione na populację polską, jednak jest to o tyle ryzykowne, że Polska jest krajem w mniejszym stopniu indywidualistycznym niż Stany Zjednoczone i wiele krajów Europy Zachodniej (Oyserman, Coon i Kimmelmeier, 2002), a wymiar indywidualizm–kolektywizm ma duży wpływ na sposób wyrażania się motywacyjnych form tendencyjności pamięciowej.

LITERATURA CYTOWANA

- Alba, J. W., Hasher, L. (1983). Is memory schematic? *Psychological Bulletin*, 93, 203–231.
- Alicke, M. D., Sedikides, C. (2009). Self-enhancement and self-protection: What they are and what they do. *European Review of Social Psychology*, 20, 1–48.
- Bahrick, H. P., Hall, L. K., Berger, S. A. (1996). Accuracy and distortion in memory for high school grades. *Psychological Science*, 7, 265–271.
- Bahrick, H. P., Hall, L. K., Da Costa, L. A. (2008). Fifty years of memory of college grades: Accuracy and distortions. *Emotion*, 8, 13–22.
- Barber, S., Gordon, R., Franklin, N. (2009). Self-relevance and wishful thinking: Facilitation and distortion in source monitoring. *Memory & Cognition*, 37, 434–446.
- Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baumeister, R. F. (1989). The optimal margin of illusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 8, 176–189.
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C., Vohs, K. D. (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5, 323–370.
- Baumeister, R. F., Cairns, K. J. (1992). Repression and self-presentation: When audiences interfere with self-deceptive strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 851–862.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Bower, G. H. (1981). Mood and memory. *American Psychologist*, 36, 129–148.
- Bradley, G. W. (1978). Self-serving biases in the attribution process: A reexamination of the fact or fiction question. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 56–71.

- Brunot, S., Sanitioso, R. B. (2004). Motivational influence on the quality of memories: Recall of general autobiographical memories related to desired attributes. *European Journal of Social Psychology, 34*, 627–635.
- Callan, M. J., Kay, A. C., Davidenko, N., Ellard, J. H. (2009). The effects of justice motivation on memory for self- and other-relevant events. *Journal of Experimental Social Psychology, 45*, 614–623.
- Carson, R. C., Butcher, J. N., Mineka, S. (2006). *Psychologia zaburzeń*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Cody, M. W., Teachman, B. A. (2010). Post-event processing and memory bias for performance feedback in social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders, 24*, 468–479.
- Colvin, C. R., Block, J. (1994). Do positive illusions foster mental health? An examination of the Taylor and Brown formulation. *Psychological Bulletin, 116*, 3–20.
- Colvin, C. R., Block, J., Funder, D. C. (1995). Overly positive self-evaluations and personality: Negative implications for mental health. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*, 1152–1162.
- Conway, M., Ross, M. (1984). Getting what you want by revising what you had. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 738–748.
- D'Argembeau, A., Van der Linden, M. (2008). Remembering pride and shame: Self enhancement and the phenomenology of autobiographical memory. *Memory, 16*, 538–547.
- Ditto, P. H., Lopez, D. F. (1992). Motivated skepticism: Use of differential decision criteria for preferred and nonpreferred conclusions. *Journal of Clinical Psychology, 63*, 568–584.
- Djikic, M., Chan, I., Peterson, J. B. (2007). Reducing memory distortions in egoistic self enhancers: Effects of indirect social facilitation. *Personality and Individual Differences, 42*, 723–731.
- Dunning, D. (1999). A newer look: Motivated social cognition and the schematic representation of social concepts. *Psychological Inquiry, 10*, 1–11.
- Escobedo, J., Adolphs, R. (2010). Becoming a better person: Temporal remoteness biases autobiographical memories for moral events. *Emotion, 10*, 511–518.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L., Brewer, M. B. (2000). Social exclusion and selective memory: How the need to belong influences memory for social events. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*, 486–496.
- Glixman, A. F. (1949). Recall of completed and uncompleted activities under varying degrees of stress. *Journal of Experimental Psychology, 39*, 281–295.
- Gordon, R., Franklin, N., Beck J. (2005). Wishful thinking and source monitoring. *Memory & Cognition, 33*, 418–429.
- Gramzow, R. H., Elliot, A. J., Asher, E., McGregor, H. A. (2003). Self-evaluation bias and academic performance: Some ways and some reasons why. *Journal of Research in Personality, 37*, 41–61.
- Gramzow, R. H., Willard, G. (2006). Exaggerating current and past performance: Motivated self-enhancement versus reconstructive memory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 1114–1125.
- Green, J. D., Pinter, B., Sedikides, C. (2005). Mnemic neglect and self-threat: Trait modifiability moderates self-protection. *European Journal of Social Psychology, 35*, 225–235.
- Green, J. D., Sedikides, C. (2004). Retrieval selectivity in the processing of self-referent information: Testing the boundaries of self-protection. *Self and Identity, 3*, 69–80.
- Green, J. D., Sedikides, C., Gregg, A. P. (2007). Forgotten but not gone: The recall and recognition of self-threatening memories. *Journal of Experimental Social Psychology, 44*, 547–561.
- Green, J. D., Sedikides, C., Pinter, B., Van Tongeren, D. R. (2009). Two sides to self protection: Self-improvement strivings and feedback from close relationships eliminate mnemic neglect. *Self and Identity, 8*, 233–250.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego. Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist, 35*, 603–618.
- Haselton, M. G., Bryant, G. A., Wilke, A., Frederick, D. A., Galperin, A., Frankenhuys, W. E., Moore, T. (2009). Adaptive rationality: An evolutionary perspective on cognitive bias. *Social Cognition, 27*, 733–763.
- Hastorf, A., Cantril, H. (1954). They saw a game: A case study. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 49*, 129–134.
- Heine, S. J. (2001). Self as cultural product: An examination of East Asian and North American Selves. *Journal of Personality, 69*, 881–906.
- Heine, S. J. (2003). Where is the evidence for pancultural self-enhancement? A reply to Sedikides, Gaertner, and Toguchi. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*, 531–538.
- Hepper, E. G., Gramzow, R. H., Sedikides, C. (2010). Individual differences in self-enhancement and self-protection strategies: An integrative analysis. *Journal of Personality, 78*, 781–814.
- Higgins, E. T. (1996). The “self digest”: Self knowledge serving self-regulatory functions. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 1062–1083.
- Johnson, M. K., Hashtroudi, S., Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin, 114*, 3–28.
- Johnson, M. K., Raye, C. L. (1981). Reality monitoring. *Psychological Review, 88*, 67–85.
- Johnston, W. A. (1967). Individual performance and self-evaluation in a simulated team. *Organizational Behavior and Human Performance, 2*, 309–328.
- Karney, B. R., Coombs, R. H. (2000). Memory bias in long-term close relationships: Consistency or improvement? *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*, 959–970.
- Karney, B. R., Frye, N. E. (2002). But we've been getting better lately: Comparing prospective and retrospective views of relationship development. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 222–238.
- Koriat, A., Goldsmith, M., Pansky, A. (2000). Toward a psychology of memory accuracy. *Annual Review of Psychology, 51*, 481–537.
- Kossowska, M. (2006). O motywach sprzyjających vs. przeciwdziałających powstawaniu uprzedzeń. *Psychologia Społeczna, 2*, 101–110.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin, 108*, 480–498.

- Kunda, Z., Sinclair, L. (1999). Motivated reasoning with stereotypes: Activation, application, and inhibition. *Psychological Inquiry*, 10, 12–22.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world a fundamental delusion*. New York: Plenum Press.
- Libby, L. K., Eibach, R. P. (2002). Looking back in time: Self-concept change and visual perspective in autobiographical memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 167–179.
- Markus, H. R., Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Markus, H., Kunda, Z. (1986). Stability and malleability of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 858–866.
- Mayer, R. E., Stull, A., Campbell, J., Almeroth, K., Bimber, B., Chun, D., Knight, A. (2007). Overestimation bias in self-reported SAT scores. *Educational Psychology Review*, 19, 443–454.
- McDonald, H. E., Hirt, E. R. (1997). When expectancy meets desire: Motivational effects in reconstructive memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 5–23.
- McFarland, C., Buehler, R. (1997). Negative affective states and the motivated retrieval of positive life events: The role of affect acknowledgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 200–214.
- Murray, S. L. (1999). The quest for conviction: Motivated cognition in romantic relationships. *Psychological Inquiry*, 10, 23–34.
- Murray, S. L., Holmes, J. G. (1993). Seeing virtues in faults: Negativity and the transformation of interpersonal narratives in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 707–722.
- Neckar, J. (2009). Lepszy od innych, a może wciąż taki sam. Tendencyjność w budowaniu samowiedzy. W: A. Niedźwieńska, J. Neckar (red.), *Poznaj samego siebie czyli o źródłach samowiedzy* (s. 194–212). Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Neisser, U. (1981). John Dean's memory: A case study. *Cognition*, 9, 1–22.
- Niedźwieńska, A. (2004). *Poznawcze mechanizmy w pamięci zdarzeń*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Niedźwieńska, A. (2005). Cieniu, odejść w cień. O rzeczach, o których nie chcemy pamiętać. W: A. Gałdowa (red.), *Psychologiczne i egzystencjalne problemy człowieka dorosłego* (s. 113–127). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nigro, G., Neisser, U. (1983). Point of view in personal memories. *Cognitive Psychology*, 15, 467–482.
- Oyserman, D., Coon, H. M., Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumption and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3–72.
- Paulhus, D. L. (1998). Interpersonal and intrapsychic adaptiveness of trait self-enhancement: A mixed blessing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1197–1208.
- Pine, C., Jacobs, A. (1991). The acceptability of behavioral and emotional feedback on reception in personal growth groups. *Journal of Clinical Psychology*, 47, 115–122.
- Rhodewalt, F., Eddings, S. K. (2002). Narcissus reflects: Memory distortion in response to ego relevant feedback in high and low narcissistic men. *Journal of Research in Personality*, 36, 97–116.
- Ross, M., McFarland, C., Fletcher, G. (1981). The effect of attitude on the recall of personal histories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 627–634.
- Ross, M., Wilson, A. E. (2002). It feels like yesterday: Self-esteem, valence of personal past experiences, and judgments of subjective distance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 792–803.
- Rozin, P., Royzman, E. (2001). Negativity bias, negativity dominance, and contagion. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 296–320.
- Sahdra, B., Ross, M. (2007). Group identification and historical memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 384–395.
- Sanitioso, R., Kunda, Z., Fong, G. T. (1990). Motivated recall of autobiographical memories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 229–241.
- Sanitioso, R. B., Wlodarski, R. (2004). In search of information that confirms a desired self perception: Motivated processing of social feedback and choice of social interactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40, 412–422.
- Sedikides, C., Gaertner, L., Toguchi, Y. (2003). Pancultural self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 60–70.
- Sedikides, C., Green, J. D. (2000). On the self-protective nature of inconsistency/negativity management: Using the person memory paradigm to examine self-referent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 906–922.
- Sedikides, C., Green, J. D. (2009). Memory as a self-protective mechanism. *Social and Personality Psychology Compass*, 3, 1055–1068.
- Sedikides, C., Gregg, A. P. (2008). Self-enhancement: Food for thought. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 102–116.
- Silver, B. D., Abramson, P. R., Anderson, B. A. (1986). The presence of others and overreporting of voting in American national elections. *Public Opinion Quarterly*, 50, 228–239.
- Singer, J. A., Salovey, P. (1988). Mood and memory: Evaluating the network theory of affect. *Clinical Psychological Review*, 8, 211–251.
- Smith, E. R., Henry, S. (1996). An in-group becomes part of the self: Response time evidence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 635–642.
- Stevens, L. E., Fiske, S. T. (1995). Motivation and cognition in social life: A social survival perspective. *Social Cognition*, 13, 189–214.
- Taylor, S. E., Brown, J. D. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103, 193–210.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 508–520.

- Willard, G., Gramzow, R. H. (2008). Exaggeration in memory: Systematic distortion of self evaluative information under reduced accessibility. *Journal of Experimental Social Psychology, 44*, 246–259.
- Wilson, A. E., Ross, M. (2001). From chump to champ: People's appraisals of their earlier and present selves. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 572–584.
- Wilson, A. E., Ross, M. (2003). The identity function of autobiographical memory: Time is on our side. *Memory, 11*, 137–149.
- Ybarra, O. (1999). Misanthropic person memory when the need to self-enhance is absent. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25*, 261–269.

Do we remember what we want to remember? Motivational memory bias

Alicja Leszczyńska

Institute of Psychology, Jagiellonian University

Abstract

Cognitive processes, and among them memory processes, are influenced by various motives. People often remember information which concerns them in an overly positive way and in agreement with their various needs and desires. The aim of the article is to describe, analyze and classify research on motivational bias in memory. The motives which lead to memory bias were specified and the self-enhancement motive was described in more detail. Attention was paid to the analysis of the forms of motivational bias in memory and types of information that are susceptible to it. The factors which modify the intensity of bias were also characterized.

Key words: memory, motivation, memory bias, motivational distortions, classification of motives

Złożono do druku: 24.02.2011

Złożono poprawiony tekst: 22.11.2011

Zaakceptowano do druku: 02.02.2012